

ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS

BARCELONA 1993

Homenatge a
MIQUEL TARRADELL

ROMA, CARTAGO I LA CRISTIANDAT HISPANA SEGONS L'EPÍSTOLA 67 DE CEBRIA

La carta 67 de l'epistolari de Cebrià¹ constitueix la primera fita documental sòlida sobre el cristianisme hispànic. És, precisament, a causa de l'absència de dades fermes més antigues² que la historiografia espanyola ha acudit a aquest text, bàsicament, per tal d'esbrinar o explicar els *origens* —cal remarcar el plural— del cristianisme a Hispània.³ Com ha dit no fa gaire M. Sotomayor, l'epístola 67 —acaballes de l'any 254 o inicis del 255—⁴ no permet, però, amb un mínim de rigor epistemològic, extreure conclusions al respecte.⁵

D'altra banda, aquesta preocupació pels *origens* ha eclipsat la concreta conjuntura político-religiosa que mostra la carta 67 de Cebrià. Malgrat la precària escassetat de notícies, és solament a partir dels esdeveniments que tenen lloc en l'Imperi i, sobretot, del decurs i caire que prenen les relacions entre els dos grans centres del cristianisme occidental que hom pot situar i entendre les apel·lacions que la cristiandat hispana manté amb el bisbe de Roma i el de Cartago.

1. Sobre Cebrià cf. Ch. SAUMAGNE, *S. Cyprien, évêque de Carthage, «pape» d'Afrique, «Études d'Antiquités Africaines»,* amb bibliografia (París 1975).

2. Les dades proporcionades per Ireneu i Tertullità són —fins i tot acceptant, cosa no gens clara, que la notícia d'Ireneu es refereix a Hispània—, malauradament, massa genèriques. Cf. l'estat de la qüestió que presenta M. SOTOMAYOR, *La Iglesia en la España romana*, dins *Historia de la Iglesia en España* dirigida per R. García Villoslada, I (Madrid 1979), ps. 39-42. Es tracta d'IRENEU, *Adversus haereses*, I, 3, ed. de W. W. Harvey (Cambridge 1857) i de TERTULL·LLÀ, *Adversus Iudaeos*, 7, 4-5, ed. d'A. Kroymann, «C. C.» «S. L.», 2 (Turnhout 1954).

3. M. C. DÍAZ Y DÍAZ, *En torno a los orígenes del cristianismo hispánico*, dins J. M. GÓMEZ TABANERA (ed.), *Las raíces de España* (Madrid 1967), ps. 423-443; J. M. BLÁZQUEZ, *Posible origen africano del cristianismo español*, «AEA», 40 (1967), ps. 30-50; id., *Orígenes africanos del cristianismo español*, dins J. M. BLÁZQUEZ, *Imagen y mito* (Madrid 1977), ps. 467-494; M. SOTOMAYOR, *op. cit.*, ps. 120-149; id., *Reflexión histórico-arqueológica sobre el supuesto origen africano del cristianismo hispano*, dins *II Reunión d'Arqueología Paleocristiana Hispánica* (Barcelona 1982), ps. 11-29; J. M. BLÁZQUEZ, *La carta 67 de Cipriano y el origen africano del cristianismo hispano*, dins *Homenaje a Pedro Sainz Rodríguez*, III (Madrid 1986), ps. 93-102; M. SOTOMAYOR, *Influencia de la Iglesia de Cartago en las Iglesias hispanas*, «Geneón», 7 (1989), ps. 277-287.

4. Cf. L. BAYARD, *Saint Cyprien. Correspondence*, «Les Belles Lettres», especialment, ps. I (París 1925), p. LIII; i L. DUQUENNE, *Chronologie des lettres de S. Cyprien*, «Subsidia Hagiographica», 54 (Brusselles 1972).

5. M. SOTOMAYOR, *op. cit.*, p. 49 i ps. 124-128; id., *Reflexión histórico-arqueológica...*, *passim*; id., *Influencia de la Iglesia de Cartago...*, *passim*.

Tota la carta gira, com és sabut, a l'entorn del conflicte que es produeix en el si de les comunitats cristianes de Lleó-Astorga i Mèrida quatre anys després de l'*exploratio-persecutio* realitzada per Deci.⁶ L'*altercatio* adquireix el seu moment àlgid quan els bisbes libel·làtics d'aquestes seus que havien estat depositats per les seves mateixes comunitats —seguint la pràctica habitual i generalitzada del moment— són readmesos pels bisbes de Roma.⁷ Arran d'aquesta intervenció romana a favor de Basilides i Marcial té lloc un immediat recurs de cassació que els successors de Basilides i Marcial —Fèlix i Sabí— presenten personalment en el concili africà del 254.⁸ La carta 67 és la resposta del concili —reunit durant la tardor del 254 i presidit pel metropolità de Cartago— als antilibel·làtics hispans, expressant-los el seu suport i donant-los la raó. Aquesta carta sinodal que se'ns ha conservat en la correspondència de Cebrià és solament un capítol més —no el darrer— de la complexa situació que es produeix en les comunitats cristianes de tot l'Imperi després de la *nuncupatio uotorum* del 250.

L'aplicació generalitzada de l'edicte de Deci havia pertorbat de manera considerable les esglésies de l'Imperi. Una vegada finalitzada la persecució, es plantejà quina actitud calia adoptar vers els *lapsi* davant la gravetat de la situació i la generalitzada indisciplina. El primer a definir-se i afrontar aquest afer, tant en la vesant doctrinal com disciplinària, fou Cebrià, que, en el mateix 250 —des del seu exili—, no solament tramet cartes a la seva comunitat de Cartago —donant-li directrius a seguir—, sinó que també cerca, en aquest delicat problema, el suport i el beneplàcit del clero romà, orfe del seu bisbe des del 20 de gener del 250.⁹

El concili que té lloc l'any 251 a Cartago sobre els *lapsi*, immediatament després de tornar Cebrià, és una reiteració i plasmació més del moderat però ferm rigorisme que reflectien les seves anteriors cartes sobre el tema.¹⁰ S'acorda absoldre els qui, sense haver apostatat *de facto*, havien obtingut, comprant-lo, un *libellus*, però no els *sacrificati*; aquests darrers han de realitzar una severa i llarga penitència, podent únicament entrar en comunió en perill de mort; així mateix ho exposa Cebrià en el *De lapsis*. Aquesta línia d'actuació defensada per Cebrià s'ha d'enfrontar també amb els sectors més rigoristes —encapçalats per Novacià— que propugnaven una postura radical i intransigent devers els *lapsi*.¹¹ És simptomàtic que Novacià es faci proclamar bisbe de Roma enfront del recent elegit Corneli i que els mateixos adversaris de Cebrià se sumin a ell; com ha dit J. Daniélou, es

6. Sobre Deci i la seva política religiosa cf., entre altres, R. ANDREOTTI, *Religione ufficiale e culto dell'imperatore nei libelli di Decio*, dins *Studi in onore di A. Calderini e R. Paribeni*, I (Milà 1956), ps. 369-376; O. GIORDANO, *I cristiani nel III secolo. L'editto di Decio* (Roma 1966), i M. SORDI, *Los cristianos y el Imperio Romano* (Madrid 1988) (traducció de l'original italià, 1983, per A. Rodríguez), ps. 99-105, amb un excellent *status quaestionis*.

7. CEBRIÀ, *Epistulae*, 67, 5, 3, ed. J. Vergés, «Fundació Bernat Metge», vol. II (Barcelona 1931), ps. 81-89.

8. *Ibid.*, 67, 1, 1. Aquest concili és el quart celebrat a Cartago durant l'episcopat de Cebrià, cf. P. MONCEAUX, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne depuis les origines jusqu'à l'invasion arabe*, II (París 1902), p. 45.

9. Sobre les cartes escrites per Cebrià durant el seu exili, cf. L. BAYARD, *op. cit.*, p. LIII.

10. Cf. P. MONCEAUX, *op. cit.*, p. 43.

11. Es refereixen al cisma originat per l'elecció de dos bisbes a Roma (Corneli i Novacià) les cartes 44-56 (excepte la 52). Cf. M. BÉVENOT, *Cyprian and his Recognition of Cornelius*, «JThS», 28 (1977), ps. 346-359.

tracta d'un conflicte entre dues concepcions de l'Església.¹² Cebrià es posa, des del primer moment, al costat de Corneli i entre els dos bisbes es forja una entesa doctrinal que seguirà durant tot l'episcopat de Corneli (març del 251 - juny del 253) i del seu successor Luci (juny del 253 - març del 354).

Del desenvolupament del concili celebrat durant el maig del 252 a Cartago¹³ es desprèn un avanç més en el propòsit de portar a terme una política moderada de reconciliació i de cicatritzar les ferides més petites. Ara es perdona definitivament tots els *lapsi* que havien fet penitència, però, això sí, se'ls prohibeix d'exercir la funció sacerdotal. Cebrià notifica els acords del concili a Corneli i li envia la llista dels bisbes africans *ortodoxos*.¹⁴ El concili cartaginès de juny del 253 tracta encara alguns casos de sacerdots apòstates que havien estat absolts d'una manera irregular.¹⁵

La cohesió entre Cebrià i els bisbes romans es trenca amb Esteve (maig del 254 - agost del 257). El punt àlgid del conflicte entre les dues grans seus cristianes de l'Occident serà la qüestió del segon baptisme; el rebaptisme dels heretges ocasiona un *hiatus* entre Esteve i els bisbes africans —també amb els orientals—, sobretot entre el 256 i el 257, immediatament abans de la persecució de Valerià.¹⁶ Les discrepàncies entre Cebrià i Esteve, però, ja queden testimoniades durant el primer any de l'episcopat d'Esteve.

Si bé no és possible traçar una seqüència clara dels fets, tant la carta 67 com la 68 —coetània de la 67 o poc posterior— posen en relleu clares diferències entre Cebrià i Esteve. Ambdues cartes, a més, palesen que tant a Hispània com a la Gàl·lia hi havia la certesa que s'estava afeblint la unitària actuació que fins aleshores hi havia entre Roma i Cartago. En la carta 68 Cebrià demana a Esteve que excomuni Marcià d'Arle, ja que romanía fidel al partit dels novacians i refusava els *lapsi* penitents; així li ho havia explicat Faustí de Lió, bisbe que —conjuntament amb altres prelats gals— també havia escrit a Esteve¹⁷ —Esteve, però, no sembla gaire disposat a sancionar Marcià. Les epístoles 67 i 68 evidencien que els sectors cristians que acceptaven la política moderada de Cebrià-Corneli, tant vers els libel·làtics com respecte als novacians, s'adrecen a Cartago en contra de l'actitud del nou bisbe de Roma.

Malgrat no conèixer la data concreta en la qual té lloc el canvi dels bisbes a Lleó-Astorga i Mèrida, no hi ha dubte que la substitució degué succeir entre el 250 i el 251, poc després de les mesures oficials que havien originat les apostasies. Al canvi de titulars segueix un eloqüent silenci fins a l'elecció d'Esteve. A partir d'aquest moment tenen lloc les apel·lacions hispanes a Roma i Cartago. Per què aquest viatge fins a Roma immediatament després de conèixer-se l'elecció del nou pontífex? Tot sembla apuntar que, amb el nou bisbe romà, la situació era, finalment, favorable als ex-libel·làtics. Això implica disposar d'informació veraç i actualitzada sobre el nou prelat romà i probablement també sobre les circumstàncies de

12. J. DANIELOU, *Desde los orígenes al concilio de Nicea*, dins *Nueva historia de la Iglesia*, I (Madrid 1964), p. 237.

13. Cf. P. MONCEAUX, *op. cit.*, p. 44.

14. CEBRIÀ, *Ep.*, 59, 9, 3.

15. Cf. P. MONCEAUX, *op. cit.*, p. 44.

16. Són les epístoles 69-75 de Cebrià.

17. CEBRIÀ, *Ep.*, 68, 1, 1: «*Semel adque iterum mihi scripsit.*»

la seva elecció. L'elecció d'Esteve, el viatge de Basilides i la sentència favorable al recurrent són fets que, en conjunt i sincronia, conflueixen a confirmar-ho.

El mateix estat de coses s'infereix de l'apel·lació que, poc després de la tornada de Basilides, dirigeixen Fèlix i Sabí al concili de Cartago durant la tardor del mateix 254. Els qui s'oposen a Basilides i Marcial no adrecen la seva protesta a Roma —com seria el més lògic—, sinó que van a Cartago. Es fa difícil pensar que l'arribada de Fèlix i Sabí a Cartago vagi coincidir amb el concili per atzar o que els 37 bisbes africans es vagin reunir només per tractar monogràficament el cas que els presenten els seus col·leges d'Hispania. És ben coneguda la periodicitat regular dels concilis africans durant aquests anys¹⁸ i les jerarquies cristianes hispanes devien conèixer molt bé, tant les dates de la seva celebració, com, sobretot, llurs disposicions, especialment les referides als apòstates.

El cas hispà, però, no solament arriba als africans mitjançant les cartes portades per Fèlix i Sabí —els successors de Basilides i Marcial revocats per Esteve. A més d'aquestes dues cartes, els bisbes africans n'havien rebuda una altra d'un tal Fèlix de Saragossa.¹⁹ L'actuació d'Esteve té, doncs, com immediata conseqüència, la protesta dels sectors *stantes* d'Hispania davant Cartago. Era unànime la convicció, que, per als antil·bellàtics, el més adient era apel·lar a Cartago. Evidentment, els africans —més de la meitat dels bisbes del concili del 254 ja havien assistit al concili del 252— donen el seu ple suport als antil·bellàtics hispanes. El concili de Cartago del 254 ratifica, una vegada més, les posicions ja conegudes sobre els *lapsi*, encara que ara el moderat rigorisme que venia mantenint Cartago pugui semblar més radical, en no comptar amb el beneplàcit de Roma.

És il·lustratiu també que, tant en la carta 67 com en la 68, Cebrià, per tal de refutar, més o menys implícitament, la laxitud d'Esteve, justifiqui la seva posició —a més de recolzar-se en citacions testamentàries— argumentant que la seva postura està absolutament d'acord amb els bisbes de tot el món i que Corneli havia decidit —*decreuerit*—²⁰ el mateix. En ambdues cartes fa un elogi de Corneli —*sacerdos pacificus et iustus*—²¹ insistint que cal seguir els seus postulats²² —és a dir, els que continua mantenint, enfront d'Esteve, Cebrià.

Cal dir també que, a mitjan segle III, el bisbe de Roma encara no és el vèrtex d'una sòlida i centralitzada jerarquia; la seva funció primacial trigarà temps a cristallitzar i el seu paper de patriarca d'Occident i concretament de Cartago no és, de moment, afermat. No és agosarat, però, entreveure en l'intervencionisme d'Esteve un afany d'imposar la primacia romana, fet que necessàriament havia de causar recel a Cebrià. Per la seva banda, Cebrià accepta la posició privilegiada de Roma però sense que això impliqui una submissió i obediència.²³ Per al cristianisme occidental contemporani de Cebrià, Roma i Cartago són els dos grans centres i els que estableixen els aspectes doctrinals i organitzatius.

Veiem, doncs, com la carta 67 de Cebrià palesa que, en iniciar-se les divergèn-

18. Cf. P. MONCEAUX, *op. cit.*, p. 42.

19. CEBRIÀ, *Ep.*, 67, 6, 1.

20. *Ibid.*, 67, 6, 3.

21. *Ibid.*, 67, 6, 3.

22. *Ibid.*, 67, 6, 3; 67, 9, 1; 68, 2, 1; 68, 5, 1.

23. Cf. A. DEMOUSTIER, *Épiscopat et union à Rome selon saint Cyprien*, «Recherches de Science Religieuse», 52, 3 (1964), ps. 337-369.

cies político-religioses entre Roma i Cartago, les *partes* del cristianisme hispànic cerquen, respectivament, els suports exteriors per tal de fer prevaler llurs postulats i, a la vegada, els extrapeninsulars intenten també beneficiar-se dels conflictes confessionals que succeeixen a Hispània. Aquest aprofitament de les complexes i mutables conjuntures político-religioses —en les quals era sovint determinant el mer canvi d'un personatge per un altre— pels sectors cristians enfrontats que es testimonia, per primer cop, a Hispània el 254 es documentarà, d'ara endavant, una i altra vegada.

JOSEP VILELLA MASANA

Universitat de Barcelona